

Мітрихи

Ігор Павлюк

УЛАС САМЧУК І ПРЕСА ВОЛИНІ, ПОЛІССЯ, ХОЛМЩИНИ ТА ПІДЛЯШСЯ 1937–2000 РОКІВ

Улас Самчук, селянський син... духовний аристократ, був добрим господарем на гуманітарній ниві України, більше того – його “товар” був конкурентноздатним на світовому ринку ідей, ідеологем, просто художніх вартостей.

Як у мудрого садівника, в його гуманітарному саду було все: від волинської калини до канадського клена, тобто і поезія, і проза, і публіцистика, і літературознавство.

Його біографія, фотографія та бібліографія по-платонівському настільки згармонізовані, що в усі часи і в усіх народів насправду творять міф генія. А міф, як відомо, любить бути або казкою (тоді в нього щасливе закінчення), або ж легендою (із закінченням трагічним).

І в біографії, і в бібліографії Уласа Самчука і казкового, і легендарного вистачить, щоб сміливо ставити його в ряд найсправжніших письменників ХХ століття.

Народився Улас Самчук у селянській сім’ї в селі Дермань (тепер Рівненської області) на Волині, вчився у Кременчуцькій гімназії. 1927 року емігрував до Праги, де вчився в Українському Вільному Університеті. З 1925 р. почав друкувати оповідання у варшавському журналі “Духовна бесіда”, в “Літературно-науковому віснику”. 1936 року вийшла збірка його публіцистичних нарисів “Віднайдений рай”. 1941 року Улас Самчук повернувся на Волинь, де до 1943 р. працював редактором газети “Волинь”. У 1944-1948 рр. жив у Німеччині. Переїхав до Канади, де заснував організацію українських письменників “Слово” (1954).

Загалом же про казкове і легендарне в житті і творчості селянського сина із волинського села, як і про кожного поета, можна писати окремо.

Існує, наприклад, легенда, що протягом усього свого життя Улас Самчук не міг собі пробачити смерті своєї творчої посестри Олени Теліги, яка, відчувши “неладне” навколо себе у Києві, писала йому в Рівне, щоб Улас прислав за нею машину, а він, зайнятий спорудженням вагона зі своїм “добром”, щоб відправити його до Німеччини, загаявся – і Олену Телігу навіки повели у Бабин Яр.

Перед тим вона написала вірш “Поворот”, де є така строфа:

І часто серце запалає болем, Коли над рідним, тим же самим полем

А що гаряче аж за горло стисне, Зависне інша, незнайома пісня.

Ліворуч дзвеніла пісня більшовицька, праворуч – німецька. А в тих жорстко-жорстоких умовах потрібно було створювати свою, українську, і нею, як співочі птахи, мітити, захищати свою територію, своє право Бути, бо хижі птахи, як відомо, мітять свою територію кров’ю забитих ними інших птахів.

Отож, у той час, коли О.Теліга, І.Рогащ, О.Чемеринський видавали в Києві “Українське слово” та “Літаври”, Улас Самчук та Іван Тиктор заснували в Рівному фундаментальне українське видавництво і почали видавати газету “Волинь”.

Загалом творчу та організаторську діяльність Уласа Самчука в контексті преси варто розглядати у трьох основних аспектах:

- 1) Улас Самчук як редактор;
- 2) Улас Самчук як журналіст;
- 3) публікації у пресі про творчість Уласа Самчука.

Перша публікація про творчість Уласа Самчука належить Олександру Ковалевському і вміщена в газеті “Волинське слово” (1937. – Ч. 23), громадсько-політичному тижневику, який друкувався у Луцьку в 1937-1939 рр. О.Ковалевський, зокрема, позитивно оцінив твір Уласа Самчука “Кулак”.

У подальшому ім'я Уласа Самчука “засвічується” вже в українській пресі Волині й Полісся 1941-1944 рр., монографічне дослідження якої вийшло окремою книжкою¹.

У межах райхскомісаріату України із центром у Рівному (на досліджуваному нами просторі) можемо вирізнити легальні українські періодичні видання: “Українське слово” (Житомир, 1941), “Перемога” (Житомир, 1941), “Голос Волині” (Житомир, 1941-1943), “Волинь” (Рівне, 1941-1944), “Українська кореспонденція” (Рівне, 1942), “Український голос” (Луцьк, 1941-1944), “Клич” (Луцьк, 1943). І треба зазначити, що “Українське слово”, “Перемога”, “Голос Волині” – фактично одне і те ж видання, яке кілька разів перейменовувалось.

Парадоксально, але цей час став для Уласа Самчука періодом найбільшої творчої активності як публіциста, журналіста. Він писав багато і майже про все.

Так, в “Українському голосі” (1941-1944) надруковано його статті на політичні теми, серед яких “Ви куди їдїте?” і “Сталеві бронтозаври” (1942. – Ч.31. – С. 3), “У світі приблизних вартостей”, “Советська віра та її гріхи” (1942. – Ч.35. – С.3). Чимало публікацій Уласа Самчука знаходимо і в житомирському “Голосі Волині” (1941-1943).

Проте основним інформаційним полем діяльності Уласа Самчука став часопис “Волинь”, який “в один з найкритичніших періодів історії України кращими публікаціями виступав з державотворчих позицій, пробуджуючи національну свідомість, громадянську позицію людей, послуговуючись пером визначних українських письменників, поетів, публіцистів”².

Перше число побачило світ у вересні 1941 року. Періодичність видання – двічі на тиждень (четвер і неділя). Видавцем і провідним керманічем його був Степан Скрипник (1941. – Ч. 1. – 23), головними редакторами – Андрій Мисечко (1942. – Ч. 38. – 1943. – Ч. 55), Петро Зінченко (1943. – Ч.56. – 1944. – Ч. 1). Редагувала “Волинь” колегія “за проводом” Уласа Самчука (1941. – Ч. 1. – 1941. – Ч. 23). Директором видавництва був Іван Тиктор.

Сторінки безперечно найсоліднішого часопису Волині, Полісся, Холмщини та Підляшшя (1941-1944) рівненської газети “Волинь” – це літопис другої світової війни, детермінований географічно та ідеологічно.

Серед його автури (крім Уласа Самчука) – Пилип Павлюк, Неофіт Кибалюк, Ніна Калюжна. Чимало публікацій присвячено творчості Тараса Шевченка, Ольги Кобилянської, Лесі Українки, Олени Теліги.

У цій же (“своїй”) газеті прізвище Самчук стоїть як під матеріалом “Адольф Гітлер” (1941. – Ч. 3), так і під фундаментально-поважним дослідженням “Літературно-науковий вісник” (“Волинь”. – 1943. – Ч. 15, 16), агітаційно-популярною статтею “Молодь” (1942. – Ч. 3), де, зокрема, читаємо: “Село консервує і зберігає біологію. Воно утримує в чистоті кров. Воно згромаджує ширший матеріал, але воно не дає Нації, того завершення безчинного матеріалу

¹ Павлюк І.З. Українська легальна преса Волині, Полісся, Холмщини та Підляшшя 1917–1939, 1941–1944 рр. – Л., 2001. – 286 с.

² Шаповал Ю.Г. Газета “Волинь” як український часопис (1941–1944 рр.) // Збірник праць Науково-дослідного центру періодики. – Л., 1994. – Вип. 1. – С. 122-138.

без мети і призначення. Сьогоднішня молода українська людина повинна мріяти не самими зоряними ранками та польовими макама, а й категоріями Нью-Йорку, ходом машин, рухом динаміки нашої техніки”.

В уже згаданому луцькому “Українському голосі” читаємо контрагітаційну антибільшовицьку статтю письменника “У світі приблизних вартостей” (1942. — Ч.31).

Степан Скрипник, Петро Зінченко та Іван Тиктор видавали у Рівному (раз на місяць) “часопис для дітей” “Орленя” — єдиний “товстий” журнал воєнного періоду для дітей на землях Волині, Полісся, Холмщини та Підляшшя, де (Ч. 1 за 1941 р.) надруковано уривки з роману Уласа Самчука “Волинь”.

Знаходимо його публікації і в жіночому двотижневику “Українка” (1941-1943), і в газеті “Крем’янецький вісник” (1942. — Ч. 100. — С. 3) — стаття “Дещо про театр”: “... Навіть Шекспір не є сьогодні зразком і тому необхідно вчитися, вчитися в те, що оточує нас і що нам диктує свої права”.

На окрему увагу філологів заслуговує стаття Уласа Самчука “Поезія і вірші”, надрукована в газеті “Голос Сарненщини” (1943. — Ч. 1/2. — С. 4), де читаємо, певно, його естетичний маніфест:

Це — крик, повторений сотнями вартових.
Крізь сотні рупорів — це накази могутні.
Це — племін маяків на сотні гір стрімких.
Відчайний клич ловців у пралісках безпутніх.
І що це справді так — о, Боже, хай цей крик,
Як доказ правоти, горить і не згорає,
Хай зойк племінний цей колує з віку в вік
І гасне на межі Твого безкраю.

Це пригадався Бодлер у перекладі Маланюка... ці слова призначені не тільки поетам... Мені, вам і кожному, хто словом, барвою, звуком чи різцем творить мистецтво. У всіх часах і всіх доступних людському пануванню просторах. З-над Тибру і Евфрату, з-над Нілу і т.д. і т.д. аж до наших днів бачимо, чуємо гарне. Гарне слово. Гарну барву. Гарний камінь. Гарний звук. Беремо це, як samozрозуміле щось, що нам і тільки нам належить. Оздоблюємо нашу пам’ять, наше мешкання, простір, у якому проходимо через життя. Коли бачимо чи бодай читаємо про палаци з Кносос, Помпеї і їм подібні, коли перегортаємо Данте і пестимо зір формами Венери Мілоської, чуємо при тому так глибоко врослими у справжній сенс нашого короткого фізичного буття. Думаємо. Це творив Я — людина, моєю правою рукою, снагою моєї думки, жаром мого неспокійного серця, і воно живе з покоління в покоління, не дивлячись, чи приходить до нас Христос, чи антихрист. Вічність ... приносить славу імені Людина і невмиручість її духові.

Поезія це все. Поезія була і є у всьому. Одначе беремо і говоримо про поезію гарного слова. Так найбільш зрозуміло.

Хай зойк племінний цей колує з віку в вік.
І гасне на межі твого безкраю.

Цікаво, де знаходиться “межа безкраю”. Того, ім’я котрого навіть примітнений московський “безбожник” мусить написати з великої літери. Цікаво також, де початок того безкраю. Знаємо поезію печер, поезію з папірусів в Тирені, Ольвії... Мимохить насувається слово вічність і Ти, молодий Соколенку, чи всі Ви, що вічно хвилюється невичерпальністю Вашого почуття, маєте перед собою, а ще більше в собі не малі зобов’язання. Це ніяке порожнє слово. Це поезія, яку ніякий Вебост з Нью-Йорку обійти не може. І тому, творючи ці речі, не можна ніяк думати, жити життям того чи іншого Хрущова. Так. Розполітикована доба монополізувала собі також поезію. Але одночасно давно вже не було більше

напруженого і більше насиченого для поетичної творчості часу. Треба тільки не злегковажити свого післанництва поета і не віддати міць і жар поетового серця на базар, де продають старі пантофлі та поржавілі цв'яхи. Навіть, коли це тобі, Поете, видається неможливим. Навіть тоді...

Бо неможливого тут немає. Мистецтво ніякий плакат, і воно завжди, як нетепер. То з розкопок якихось руїн вийде на світло дня і заговорить мовою йому присущою. Хай. Поете, це буде тільки справжня поезія про справжні. Тобто тільки дорогі і святі речі.

Інакше це вийдуть тільки вірші. Хто був у редакціях наших часописів, чи хто має можливість бути в контакті з ширшими масами народу, той знає, які стоси списаного віршами паперу напливають у певні місця. Є між ними ніщо інше, як тільки плоди звичайної графоманії. Але іноді є в тому якась іскра, якийсь сенс... Читаєш іноді і думаєш, що власне тій людині бракує, щоб вона стала справжнім митцем, і тоді дивишся не тільки на форму, але намагаєшся також вникнути в зміст, у думку. Бачиш там природу. Бачиш батьківщину. Бачиш любов, чи ненависть. Елементи, що так беззастережно входять у склад кожної поезії. Але завжди, як правило, бачиш, що та людина, що володіє римою і ритмом, не має власної виленоної з клітин власного мозку думки. Вона слухає дешеві, популярні гасла дня і сприймає їх безпосередньо. Вона не в'яже себе з тим, що було, і з тим, що буде. Вона не горить вогнем того, що вибухає і зриває в тлін у попелі низин, і от з цього тління не може вийти чиста, прозора, напружена, сильна пристрастями поезія. Навіть коли там є форма, є ритм, чи рима. Бо поезія це мова душі і Духа".

Проза та публіцистика Уласа Самчука видавалася також у "Костопільських вістях", любомильських "Наших вістях" (1941–1943) – типовому пропагандистському літописі "тріумфального маршу" німецької зброї дорогами Волині, Полісся, Холмщини та Підляшшя, де багато мовиться також про Кнута Гамсуна, про конференцію, на якій він назвав "заразою, яка загрожує людям", тодішні симпатії до Англії та британців. (Наші вісті. – 1943. – Ч. 27).

Згадуємо тут норвезького письменника, лауреата Нобелівської премії, щоби натякнути на можливості порівняльного дослідження життєтворчого шляху Кнута Гамсуна та Уласа Самчука.

Типовим антибільшовицьким матеріалом є стаття Уласа Самчука, надрукована у "Пінській газеті", "У світі упадку та руїни" (1942. – Ч. 21). А безпідписний матеріал "Советська система" (1943. – Ч. 28) теж, імовірно, належить його перу: "Після революції 1917 року в Советському Союзі прийшло до позбавлення прав всіх вигаданих і справжніх ворогів держави. Хто мав маєток, або капітал, у того відразу все відбирали. Хто мав власне помешкання, той кожної хвилини чекав, що його вигонять з хати або "ущільнять жилплощу". Хто був "клясовим ворогом", того негайно звільняли зі служби. На таких підвалинах базується система масового терору в Советському Союзі".

Вибираючи, як, очевидно, тоді здавалося Уласові Самчукові та його побратимам, Степану Скрипнику, Олені Телізі, із двох лих менше, він усе-таки дивовижним, але чи не єдино альтернативним чином на тому часопросторі залишався українцем; його публікації були не лише україномовними, а й українськими.

Загалом дослідження преси Волині, Полісся, Холмщини та Підляшшя, активним учасником творення якої був і Улас Самчук, укотре переконливо доводить: без своєї держави ми однаково беззахисні і перед московським більшовизмом, і перед берлінським фашизмом, і перед усіма іншими "ізмами", окрім патріотизму.

Закономірно, що в радянській пресі (1944-1990 років) ім'я Уласа Самчука було табуйоване.

Вперше після забуття завдовжки в одне людське життя його згадала, надрукувавши спогади "На білому коні", газета "Молода Волинь" у 1991-1992 роках (1991. – Ч. 143/144; 1992. – Ч. 1/2).

Фундаментальні реабілітаційні матеріали дещо пізніше (1993. — Ч. 21) вмістила найофіційніша газета Волинської області “Волинь”.

Отже, Улас Самчук через п’ятдесят років знов у “Волині”. Історія ж циклічна. Кажуть, що навіть справедлива.

КРИТИКА. — 2005. — ЧИСЛО 4.

Квітнєве число продовжує висвітлювати тему вікопомних подій 2004 року. Даніель Арель аналізує парадокси “найважливішої політичної події в Східній Європі після падіння Берлінського муру” — Помаранчевої революції.

Богуміла Бердиховська розповідає про польську підтримку революційної України. Олександр Мотиль рецензує англійські праці Н.Фергюсона, М.Гардта й А.Негрі з питань імперії як соціально-історичного феномену. Борис Дубін досліджує ставлення росіян до сусідів, зокрема до подій української виборчої кампанії 2004 р. Софія Грачова привертає увагу до проблем антисемітизму, зокрема Золочівського погрому 1941 р. та висвітлення цієї теми в сучасній українській історіографії. Ярослав Грицак, спростовуючи окремі закиди опонентки, декларує ревізію власних поглядів та відхід від національної парадигми історіописання. Володимир Діброва аналізує лірику О. Лишеги. Тимофій Гаврилів ділиться досвідом видання першої прозової книжки. Максим Стріха з’ясовує ситуацію з публікацією своїх роздумів про Помаранчеву революцію, а Анатолій Мокроусов вимагає від колег-видавців і сумлінних авторів посылатися на джерело першодруку. Публікується звернення української інтелігенції з питань роботи правосписної комісії. Мирослав Маринович подає спогади про спочилого в Бозі папу Івана Павла II.

Слово і Час. 2005. №7

Простір свободи: Україна на шпальтах паризької “Культури” /пер. з польської. — К.: Критика, 2005. — 527 с.

До антології увійшли статті, надруковані в різний час на сторінках польського еміграційного часопису “Культура” (1947 — 2000), які тематично зв’язані з Україною. Статті розподілені у трьох розділах: “Польсько-українські стосунки”, “Сучасні українські питання” та “Культура”.

Видання містить великий довідковий апарат; передмова упорядника Б.Бердиховської, післямова Г.Грабовича, який, зокрема, зазначає: “Паризька “Культура”, як видно із цього вибраного огляду, також була наша, українська, — не тільки тому, що так ретельно і далекоглядно займалася українською темою взагалі й польсько-українською зокрема, і не тільки тому, що так послідовно й розважливо представляла українську справу в найширшому діапазоні: від видання антології “Розстріляне відродження” до просування глобальної тези про необхідність незалежної України в системі оновленої Європи, — але й тому, що так органічно вписувалася в потреби власне українського духовного відродження після страхіть першої половини ХХ століття — не як прометеївський лідер і напутник, а як розумний друг, як побратим”.